

Realitet eller teori

samfundsøkonomisk uenighed

Jespersen, Jesper

Published in:
Det ny Clarté

Publication date:
2010

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Jespersen, J. (2010). Realitet eller teori: samfundsøkonomisk uenighed. *Det ny Clarté*, (13), 10-17.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Realitet eller teori?

- Samfundsøkonomisk uenighed

Af Jesper Jespersen

(Intro)

ØKONOMI. Lavere løn, nedskæring i velfærd og lavere skattetryk. Dette er mange økonomers standard formular på at imødekomme problemer som lav vækst og arbejdsløshed. Er det i virkeligheden så nemt, og hvor gyldige er disse antagelser, der ligger bag, når de bliver sat op mod virkeligheden? Hvilken økonomisk optik skal vi bruge anno 2010? Professor Jesper Jespersen giver her sit bud.

Økonomerne er uenige om den økonomiske politik. Heri er der intet nyt. Men hvori bunder uenigheden? Det har jeg set nærmere på i en længere afhandling med den ikke særligt ophidsende titel, *Makroøkonomisk metodologi*. Min konklusion er for så vidt ganske simpel - at de makroøkonomiske anbefalinger er bestemt af den teori og den analysemetode, som bliver anvendt. Da der er betydelig uenighed om både økonomisk teori og metode, så følger det nærmest som en selvfølge, at der også må være uenighed om den 'rigtige' økonomiske politik. Det nye er, at det mere overbevisende end tidligere kan begrundes, hvorfor det også inden for samfundsvidenskaberne bør gælde, at det teoretiske arbejde, der kan gives størst empirisk (faktabaseret) gyldighed også bør tillægges den største vægt ved analysen af den økonomiske udvikling. Dermed også ved en videnskabeligt baseret rådgivning om den økonomiske politik.

Virkeligheden bør være overdommer

Den makroøkonomiske virkelighed er ikke en social konstruktion, men en håndgribelig realitet, der er bestemmende for almindelige menneskers livsvilkår. Økonomiske teorier må vurderes på deres kapacitet til at forklare og begrunde den økonomiske udvikling. Når kvaliteten af den økonomiske forskning skal afgøres, må det derfor blive den økonomiske virkelighed, som tildeles rollen som overdommer.

Den makroøkonomiske disciplin har lige siden den engelske økonom John Maynard Keynes (1883-1946) udgav sit hovedværk, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, (Den generelle teori om beskæftigelse, rente og penge .red) i 1936 været i et metodemæssigt opbrud. Han begrundede som en af de første, at den neoklassiske økonomiske videnskab (se baggrund) i stigende grad blev domineret af virkelighedsfjerne analysemodeller, der primært var baseret på hypotetisk-deduktive (se baggrund) argumenter med en svag empirisk forankring. Det indebar, at den økonomiske rådgivning blev udledt på basis af markedsfundamentalistiske modeller. På dette teoretiske grundlag blev det begrundet, at vejen til at mindske arbejdsløsheden i 1930'erne bestod i en reduktion af reallønsniveauet. Denne anbefaling byggede på en simpel markedsmode, som er gengivet i figur 1 (findes sidst i artiklen) og meget tankevækkende fortsat genfindes i de mest benyttede introducerende lærebøger i makroøkonomi på dansk og engelsk. Markedsanalogien er åbenbar – skal der sælges noget mere, i dette tilfælde arbejdskraft, så må prisen, i dette tilfælde (real)lønnen, sænkes. Logikken forekommer uafviselig; men modellen afspejler ikke virkeligheden.

Det var Keynes' store fortjeneste at påvise teoretisk og empirisk, hvorfor den lønsænkende politik ikke havde løst arbejdsløshedsproblemet - snarere tværtimod.

Ligevægts-økonomi

De neoklassiske økonomer var (og er; thi det er som nævnt stadig den dominerende skole inden for makroøkonomisk teori) metodemæssigt inspireret af logisk positivisme (hvor grundprincippet er, at teorien skal være baseret på almengyldige aksiomer (antagelser) og udledes herfra på basis af den hypotetisk deduktive metode dvs. formulering af hypotese der efterfølgende testes empirisk). Inden for neoklassisk makroøkonomi bygger teorierne dog mere på den logiske deduktion, end på aksiomernes empiriske gyldighed, hvilket gør teorierne mere hypotetiske end forankrede i virkeligheden. Den grundlæggende aksiomatiske antagelse er, at alle individer handler økonomisk rationelt, dvs. udelukkende stræber efter størst mulig individuel nytte og profit. Denne antagelse anses for at være så fundamental, at den ikke søges empirisk eftervist. Tilsvarende med antagelsen om det markedsøkonomiske systems funktion: det antages, at hvis bare alle priser og lønninger er fuldt fleksible, så vil markedssystemet af sig selv søge mod og etablere en generel markedsligevægt. Et forhold der heller ikke bliver gjort til genstand for empirisk afprøvning. De neoklassiske økonomers ambition var, og er stadig, på dette grundlag, at udarbejde en matematisk model med samme almene gyldighed for samfundsøkonomi, som Newtons planet-model havde for forståelsen af solsystemet. De er overbeviste om denne ideale markedsøkonomis grundlæggende stabilitet - uanset om der ses 10, 20 eller 50 år ud i fremtiden. Den neoklassiske makromodel blev (og bliver fortsat) designet, så det økonomiske kredsløb kan beskrives inden for rammen af en sådan generel ligevægtsmodel, hvor efterspørgslen matcher udbudet på alle markeder. Antagelsen om den generelle markedsmæssige ligevægt er som nævnt aksiomatisk bestemt. Det betragtes som en indiskutabel sandhed, at et velfungerende markedssystem kan beskrives som et urværk, der er selvregulerende. Begrebet 'velfungerende' bliver samtidig en anbefaling af, hvorledes pris- og løntilpasningen bør foregå, idet ligevægten etableres gennem en fuld fleksibel tilpasning af markedspriser (og lønniveau). 'Urværket' beskrives i form af et matematisk ligningssystem, der netop udformes således, at samtlige markeder er i ligevægt, når priser og lønninger har tilpasset sig. Med andre ord er de ikke-empirisk testede antagelser, at arbejdsløshed er en konsekvens af, at markedets frie løndannelse er sat ud af spillet på grund af f.eks. fagforeninger og "kunstigt" høje minimumslønninger, samt at skatter, efterløn og arbejdsløshedsdagpenge reducerer de individuelle incitament til at udbyde arbejdskraft, hvilket øger den strukturelle arbejdsløshed.

Er ikke i trit med virkeligheden

Ligevægtsøkonomerne har som nævnt ved udformningen af de matematiske ligninger på forhånd sikret sig, at der løsningsteknisk kan nås en 'ligevægt' på alle markeder. Heraf tilnavnet en 'urværksmodel'. I en generel ligevægtsmodel kan f.eks. beskæftigelsens størrelse beregnes med stor præcision langt ud i fremtiden. Men, og det er det store men, har denne modelberegning overhovedet reference til virkeligheden? Urværksmodellen er en matematisk konstruktion, der indeholder en stribe forudsætninger om virksomheder og husholdningers adfærd (fuld forudseenhed) og markedsøkonomiens funktion (generel ligevægt), hvis empiriske indhold ikke er testet. Forudsætninger, der primært er bragt i anvendelse for at sikre, at der kan nås en matematisk løsning. Men hvis denne fremgangsmåde indebærer, at løsningen ikke er empirisk relevant, så ryger barnet ud med badevandet.

Lad mig give et praktisk eksempel. Både Velfærds- og Arbejdsmarkedskommissionen benyttede sig af den generelle ligevægtsmodel DREAM (Danish Rational Economic Agent Model. red) i sine vurderinger af udviklingen i dansk økonomi frem mod år 2050. Udgangspunktet var som nævnt en antagelse om, at dansk økonomi kunne karakteriseres ved ligevægt bl.a. på arbejdsmarkedet. Da Velfærdskommissionen påbegyndte sit arbejde blev arbejdsløsheden opgjort til ca. 150.000 personer – efterfølgende faldt arbejdsløsheden til ca. 50.000 personer og beskæftigelsen var vokset med mere end 100.000 personer, hvilket ifølge DREAM kun kunne ske hvis efterløn, dagpenge og kontanthjælp blev væsentligt reduceret. Virkeligheden afveg således markant fra modellens antagelse om en konstant arbejdsløshed.

Velfærdskommissionens hovedkonklusion, at kun en forringelse af velfærdsydelserne kunne forøge beskæftigelsen og reducere arbejdsløsheden, blev mindre end to år efter arbejdets afslutning åbenlyst falsificeret. Hvis udviklingen igennem blot tre år i den grad kunne få urværksmodellens fremskrivninger og det virkelige forløb til i den grad at divergere, så tør man knap nok spekulere på, hvor store afvigelser, der vil kunne opstå over den 40 års periode som kommissionen udtalte sig om.

Et tilsvarende forløb udviklede sig i kølvandet på arbejdsmarkedskommissionens betænkning. Den havde en række forslag til afhjælpning af den i 2008 tilsyneladende mangel på arbejdskraft, herunder en gentagelse af forslagene om at fjerne efterlønnen og reducere den periode, som dagpenge kan oppebæres. Knap var blækket blevet tørt, førend arbejdsløsheden begyndte at stige ikke på grund af stigende realløn eller forbedrede arbejdsmarkedsydelser; men derimod fordi efterspørgslen pludseligt svigtede både nationalt og internationalt. Det havde Kommissionen slet ikke diskuteret i sin betænkning; for det aspekt var ikke indeholdt i DREAM-modellen og Keynes blev ikke inddraget i argumentationen.

Keynes' metodologi – kritisk realisme

Keynes argumenterede i sit hovedværk fra 1936 for det synspunkt, at når det er *virkeligheden* – f.eks. en vedvarende høj arbejdsløshed – der skal forklares, så må de økonomiske modeller som noget selvfølgeligt også afspejle virkeligheden. Det er en grundforudsætning for at nå en realistisk økonomiforståelse. Er modellen ikke forankret i virkeligheden, bliver rådgivningen naturligvis vildledende med mindre det er et rent ideologisk mål, der søges tilgodeset. Keynes pegede på det helt centrale forhold, at usikkerhed både med hensyn til den makroøkonomiske fremtid og med hensyn til konsekvenserne af mikroøkonomiske, ofte individuelle, handlinger ikke kan kendes med sikkerhed. Usikkerhed på alle niveauer er en uomgængelig realitet, som må indgå i det analytiske grundlag, hvis det skal bruges til at beskrive virkeligheden. Keynes satte herved en ny forskningsmæssig dagsorden, som i dag forbindes med *kritisk realisme*. I de mellemliggende 70 år har forskningen inden for den keynesianske virkelighedsmodel udviklet sig sideløbende med den neoklassiske urværksmodel.

De kritiske realister blandt makroøkonomerne er i høj grad inspireret af Keynes. Kernen i hans metodologi var det simple forhold, at uanset at fremtiden er usikker, så skal husholdninger, virksomheder og politikere træffe dispositioner, som rækker ud i denne for dem ukendte fremtid. Disse beslutninger må derfor basere sig på usikre forventninger, hvilket er et uomgængeligt empirisk forhold. Keynes' makroøkonomiske metode og teori søger netop at besvare dette spørgsmål, hvorledes inddrages usikkerheden i det analytiske grundlag? Hovedtemaet er derfor, hvorledes interagerer de økonomiske aktør-grupper inden for rammen af en moderne blandingsøkonomi med store og magtfulde institutioner. Hans bog kan således også læses som et

studie i gruppe-psykologi. Hvad bestemmer f.eks. virksomhedernes samlede produktion? Hvor en af hans vigtige pointer er, at dette spørgsmål ikke kan besvares ved at tage afsæt i én enkelt hypotetisk virksomheds dispositioner. Derimod vil en forståelse af usikkerhedens betydning gøre det naturligt at inddrage det forhold, at virksomheder *ikke* handler uafhængigt af hinanden og samtidig vil være påvirket af den aktuelle økonomiske situation i vurderingen af den ukendte fremtid. Disse teoretiske overvejelser udviklede Keynes til 'teorien om den effektive efterspørgsel', der er bestemmende for den 'samlede produktion og beskæftigelse'. Her er det ikke kun reallønnen, der bestemmer beskæftigelsen, men derimod virksomhedssektorens forventninger til fremtiden, der baseres på et grundlag bestående af lige dele rationelle kalkuler og subjektiv optimisme/pessimisme. På tilsvarende måde er Keynes' beskrivelse af den finansielle sektor et studie i massepsykologiske fænomener. Hvordan forventninger til fremtiden opstår og spredes i selvforstærkende bølgebevægelser, der er delvist løsrevet fra den underliggende realøkonomi.

Keynes skrev som nævnt sit hovedværk i midten af 1930'erne, hvor arbejdsløsheden var rekord høj, og usikkerhed med hensyn til fremtiden derfor betydelig. For ham var det ikke mangel på arbejdskraft, men virksomhedernes manglende tro på fremtiden, som var det altoverskyggende problem. Han var derfor dybt skeptisk med hensyn til om en lavere løn – og dermed mindsket købekraft hos forbrugerne ville puste nogen form for optimisme ind i erhvervslivet. På den anden side ville han ikke afvise, at et reduceret omkostningsniveau kunne hjælpe den britiske eksportindustri på vej; men det ville i så fald blive på bekostning af tyske, franske og amerikanske industriarbejders jobs, hvorved den britiske arbejdsløshed blot ville blive eksporteret til disse lande.

Keynes' kritisk realistiske metodologi lå i forlængelse af en lang Cambridge-tradition, der kan føres tilbage til bl.a. Thomas Malthus (1766-1834) og som blev videreført af bl.a. Alfred Marshall (1842-1924), der i øvrigt var Keynes' læremester. Marshall sammenfattede sit videnskabsideal i følgende sentens: "It is better to be vaguely right ('på rette spor') than perfectly wrong ('galt afmarcheret')".

Makroøkonomisk vild- og vejledning

Makroøkonomi, psykologi og institutioner kan ikke holdes adskilt. Det er en på mange måder triviell konklusion; men ikke desto mindre nødvendig at fastholde også i dag 75 år efter at *The General Theory* udkom, for de økonomiske lærebøger er stadig domineret af generelle ligevægtsmodeller – urværksmodeller, hvor bl.a. usikkerhed er fraværende. Det betyder, at også nye generationer af økonomer forlader de højere læreanstalter med den ballast (dødvægt), at lavere løn ufravigeligt fører til bedre beskæftigelse. Hertil kan føjes, at de også har den ballast med, at et reduceret dagpengeniveau vil øge beskæftigelsen! For den neoklassiske model har lært dem, at mindre dagpenge øger det individuelle incitament til at udbyde arbejdskraft. Det begrundes ligeledes i figur 1 med en anvisning på, at udbudskurven skubbes mod højre, hvorved ligevægtpunktet også flyttes mod højre, ergo er beskæftigelsen blevet forøget – ja, i ligevægtsmodellen; men ikke nødvendigvis i virkeligheden, for hvor er det lige jobbene skal komme fra? Virksomhederne begynder næppe at boble af optimisme, fordi dagpengene eller kontanthjælpen (og dermed købekraften) hos betydelige befolkningsgrupper bliver mindsket – varerne skal jo også kunne afsættes.

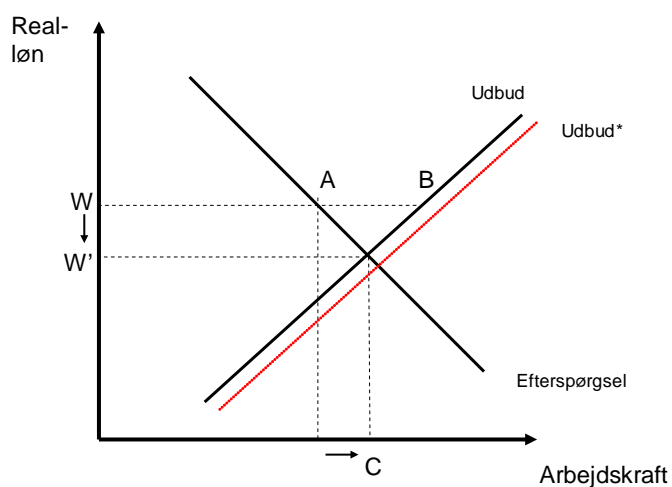
Den kritisk realistiske analyseform sigter primært mod, at der kan formuleres politikanbefalinger, der er empirisk forankrede. Analyserne vil i erkendelse af den betydelige usikkerhed være mindre specifikke, ligesom tidshorizonten for disse anbefalinger vil være væsentligt kortere, sammenlignet med urværksøkonomernes anbefalinger. En teoretisk (og empirisk) anerkendelse af usikkerhedens

betydning bør under alle omstændigheder indebære, at en række forbehold tages, når der rådgives om den økonomiske politik. Forbehold der må være tilpasset den konstant varierende kontekst. I situationer hvor arbejdsløsheden er høj, som den var det i 1990'erne og atter er blevet det i 2009/10, er det ikke så vanskeligt at anbefale en ekspansiv finanspolitik til nedbringelse af arbejdsløsheden; men i situationer hvor råderummet på arbejdsmarkedet er mindre, som det f.eks. var tilfældet i perioden 2006/08, vil vilkårene for at øge de offentlige udgifter/nedsætte skatterne være ændrede. Den økonomiske politik skal altid vurderes i den konkrete samfundsøkonomiske kontekst, der findes ingen evigtgyldige økonomiske sandheder.

Urværksøkonomernes insisteren på, at afvikling af efterlønnen og reduktion af dagpengenes dækningsgrad vil øge beskæftigelsen og forbedre den samfundsøkonomiske balance er ikke et generelt resultat, og det mangler empirisk forankring. De økonomiske eksperter rådgiver her mod bedre vidende, idet de ikke inddrager Keynes' makroøkonomiske teori i deres analytiske grundlag.

Som Goethe skrev i 1790, 'Man mærker hensigten og bliver forstemt'.

Figur 1. Neoklassisk arbejdsmarkedsmodel

AB - Arbejdsløshed ved for høj realløn

C - fuld beskæftigelse ved lavere realløn

Udbud* - øget individuelt udbud

Citatudtræk:

”den økonomiske rådgivning blev udledt på basis af markedsfundamentalistiske modeller”

”Da Velfærdskommissionen påbegyndte sit arbejde i 2003 blev arbejdsløsheden opgjort til ca. 150.000 personer – fem år efter var arbejdsløshed under 50.000, hvilket kom helt bag på den økonomiske ’sagkundskab’.

”Også i dag forlader uddannede økonomer de højere læreanstalter med den ballast (dødvægt), at lavere løn ufravigeligt fører til bedre beskæftigelse”

”Når modellen ikke afspejler virkeligheden bliver denne rådgivning mere vild- end vejledende”

”Virksomhederne begynder næppe at boble af optimisme, fordi dagpengene eller kontanthjælpen (og dermed købekraften) hos betydelige befolkningsgrupper bliver mindsket”

BOKS1

Baggrund; Neoklassisk teori blev etableret i slutningen af det 19. århundrede. Den bygger på den antagelse at den samfundsøkonomiske udvikling kan analyseres i en markedsøkonomisk model, hvor udbud og efterspørgsel er bestemt af individuelt rationelle (selv-optimerende) aktører, og at ændringer i markedspris og lønnen altid vil sikre fuld beskæftigelse og den bedste udnyttelse af samfundets knappe ressourcer (kapital og arbejdskraft).

BOKS 2:

Baggrund: Den hypotetisk-deduktive metode bygger på det princip, at enhver teori skal kunne logisk udledes fra (få) grundlæggende aksiomatiske antagelser – antagelser som hævdes at være så universelt gældende at de ikke forsøges testet. De neoklassiske aksiomer er antagelsen om individuel rationalitet og generel markedsligevægt. Ud fra dette aksiomatiske grundlag udledes teoretiske konklusioner, der i varierende grad om overhovedet afprøves på virkeligheden, idet teoriens logiske konsistens og argumentation gives første prioritet.

Forfatteromtale:

Jesper Jespersen er professor i økonomi ved Roskilde Universitet og adjungeret professor ved Aalborg Universitet. Han har været fuldmægtig i Det økonomiske Råds sekretariat, medlem af ØMU-udvalget nedsat af Rådet for Europæisk Politik og blandt andet udgivet bøgerne *John Maynard Keynes*, 2002, *Introduktion til Makroøkonomi*, 2009 og doktordisputatsen, *Makroøkonomisk Metodologi - i et samfundsvidenskabeligt perspektiv*, Djøfs Forlag, 2007